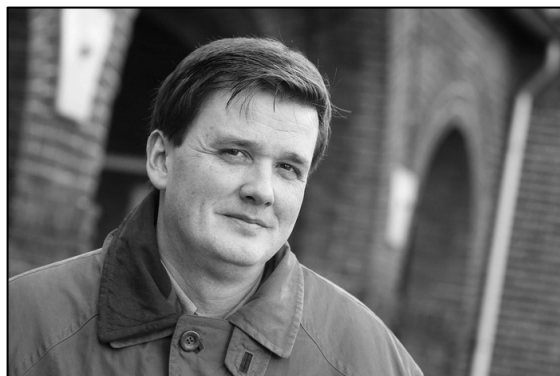

Kerk en samenleving

Waanders-lezingen

Daan van Leeuwen

De geschiedenis van de Kerk is doorweven met de algemene geschiedenis. De rol van de Kerk is eeuwenlang de bepalende factor geweest voor West-Europa. Toch moet de Kerk terrein inleveren naarmate de geschiedenis recenter wordt. Hoe is dit proces verlopen? Hierover betoogde James C. Kennedy in de Waanders-lezingen op 10 januari in het Historisch Centrum Overijssel. .

Het Historisch Centrum Overijssel (HCO) in Zwolle is het decor van de Waanders-lezingen. Uitgeverij Waanders en boekverkopers Waanders organiseren in samenwerking met het HCO een aantal malen per jaar een lezing over een nationaal historisch onderwerp. Hierbij worden gerenommeerde auteurs en hoogleraren uitgenodigd om te komen spreken. Zo ook James C. Kennedy, hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de universiteit van Amsterdam (UvA). De historicus is van origine een Amerikaan. Door de ogen van een 'buitenstaander' krijgen we een boeiende kijk op de Nederlandse samenleving. Door familiebanden is Kennedy sterk betrokken bij de Nederlandse maatschappij. Kennedy kwam spreken naar aanleiding van zijn nieuwe boek *Bezielende Verbanden* (uitgeverij Bert Bakker, 2009) dat onlangs is verschenen. De bundel bestaat uit een aantal essays over de gezondheid van de Nederlandse samenleving door de eeuwen heen. Een van de grootste veranderingen was de rol van de Kerk in de Nederlandse samenleving.

In de introductie van de lezing spreekt Kennedy over het actuele onderwerp secularisering. De rol van de Kerk is eeuwenlang onaantastbaar gebleven in Nederland. Met de Kerk spreken we dan over de hervormde Kerk.

De Kerk is altijd een instituut geweest dat boven de samenleving stond. De laatste decennia is de Kerk slechts een onderdeel van de samenleving geworden. Het is een genootschap, een vereniging van burgers, geworden op het niveau van de samenleving, aldus Kennedy. Hoe is dit proces verlopen?

Opkomst van staatsgodsdienst

We zagen het proces van handelen als verenigingen al in de achttiende eeuw in Amerika. De kolonisten kwamen uit verschillende delen van het Europese continent en richtten in hun nieuw verworven landen Kerken op. Iedere groep kolonisten had zijn eigen Kerk, meegenomen uit eigen land. We konden daardoor niet spreken van een staatskerk. Deze eilanden van religie handelden als vereniging. Nadat Nederland aan het begin van de negentiende eeuw weer een koninkrijk werd hadden de religieuze genootschappen ook de vorm van verenigingen, zoals de kolonisten in Amerika. Er was door toedoen van de Bataafse republiek (1795-1801) geen staatsreligie. Willem I gaf de overheid opdracht om kaders te ontwikkelen voor deze kerkelijke genootschappen. De Kerken kregen een afgebakend gezag. De republiek kreeg een nationale Kerk. Door deze impuls kwam de Kerk dicht bij de overheid te staan. Naast de Protestantse Kerk kregen ook de Lutherse Kerk en de joodse gemeenten dezelfde hulp. De staat was aldus (o.a. financieel) verbonden aan drie religieuze pijlers waarbij de Protestantse pijler de belangrijkste was. De rooms-katholieke Kerk had veel problemen met het aannemen van deze hulp. De katholieke Kerk had

immers verantwoording af te leggen aan de paus. Bovendien gooide ook de Belgische opstand (1830) roet in het eten. Vele bisschoppen zaten in het zuiden van het land, terwijl bijna geheel Noord-Nederland protestants was. Toen eenmaal de onafhankelijkheid van België werd erkend wilde de koning weinig moeite doen voor de katholieken. De positie van de katholieke Kerk in Nederland bleef daardoor onduidelijk. Halverwege de negentiende eeuw verdwenen deze reglementen die de kaders vormden. Door de liberale grondwet van

bestuur bestond niet langer uit geestelijken; de diaken was niet langer een geestelijke, maar ieder lid van de Kerk kon participeren in dit nieuwe hoofdstuk der kerkgeschiedenis. Het theocratisch ideaal van de hervormden van de jaren '40 verdween van het toneel. Hand in hand met deze ontwikkeling ging het verliezen van gezag. De democratisering van de kerkelijke instituten zorgde ervoor dat de sacrale status werd afgezwakt en dat de Kerk als vereniging ging leven als een vereniging zoals elk andere

De Kerk is een Goddelijk instituut. Eén met eigen oorsprong, een eigen aard en een eigen wezen.

Protestanten in verzet tegen de gelijktrekking met verenigingen.

Thorbecke (1848) werden Kerk en staat gescheiden. Dit bevorderde het aanzien van de Kerk; het werden weer autonoom opererende instituten. Orthodoxe protestanten kwamen in verzet tegen het gelijktrekken van Protestantse Kerken met andere verenigingen van burgers. Ze waren nog steeds van mening dat het een goddelijk instituut was. Een instituut met eigen oorsprong, eigen aard, eigen gebruiken en eigen wezen. Er werden vele organisaties opgericht die een christelijk karakter hadden, maar die buiten de invloedssfeer van de Kerk vielen. Dit past geheel in de verzuiling aan het eind van de negentiende eeuw.

Democratisering der Kerken

In de jaren '40 van de twintigste eeuw kwamen de hervormden (de orthodoxen) met nieuwe onvrede. Als ideaal wilden ze de komst van een theocratische samenleving bevorderen. Dit hield een samensmelting van religie en staat in. In de jaren '60 ontwikkelden de Kerken een nieuwe houding. Ze werden democratischer. Dat gold zowel voor de protestanten als voor de katholieken. Dit openbreken van instituten gaf ruimte voor participatie van leken in de kerk. Allerlei initiatieven werden via de Kerken naar buiten gebracht. Het kerkelijk

vereniging van burgers. De democratisering zorgde wel voor een grotere rol in de samenleving. De Kerken ontplooiden allerlei initiatieven op het gebied van zorgverlening. De Kerk heeft altijd een cultuur van (spirituele) zorgverlening gekend, maar door de nieuwe houding werd dit toegankelijker. Deze initiatieven kennen rijke voorbeelden; de bekendste is het *Leger des Heils*. De historicus Kennedy geeft geen waardeoordeel over de toekomst van de Kerken. Volgens hem zal het spiritueel gezag van de Kerk sterk blijven afhangen van de initiatieven die de Kerk neemt. De rol van de Kerk in de samenleving zal voortaan bepaald worden door de spirituele zorgverlening die de Kerk aanbiedt. •

Meer lezen?

*James C. Kennedy, Bezielende Verbanden
Uitgeverij Bert Bakker (Amsterdam, 2009)*